

ПРАВОЗАХИСНИЙ РУХ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

конвоєм привезли в с. Майма на Горному Алтаї, де відбував заслання М. Руденко.

Тільки у жовтні 1987 Руденки дізналися, що указ про їх звільнення був підписаний ще в травні. Вони вилетіли в Москву, бо в Україну їх не пустили. Та й нікуди було повертатися: їхнє житло було конфісковане після арешту Раїси. У грудні довелося виїхати в Мюнхен, а в січні 1988 – до Нью-Йорка. М. Руденко працював на радіо «Свобода», а Раїса стала членом редакції газети «Свобода».

Тоді здавалося, що СРСР протримається ще довго і побачити їм Україну вже не доведеться. Та вже 1990 М. Руденко був реабілітований, відновлений у радянському громадянстві й у вересні зміг приїхати в Україну. Раїса ж приїхала у вересні 1991, коли СРСР розпався – і вона... позбулася права на українське громадянство, бо в останні роки не проживала постійно в Україні. Після 4 років безнадійних поневірянь Раїса мусила прийняти громадянство США. Улітку 1998 вийшла на пенсію. З великими труднощами вдалося одержати вид на проживання у чоловіка в Києві, який слід продовжувати в США щодва роки, купуючи візу.

Література:

1. Український правозахисний рух. Документи і матеріали. Торонто-Балтимор, 1978. - 224 ст.
2. Енциклопедія українознавства. У 10-х томах. / Головний редактор Володимир Кубійович. — Париж, Нью-Йорк: «Молоде життя»-«НТШ»; 1954—1989, 1993—2000. — 360 ст.
3. Рух опору в Україні: 1960 – 1990. Енциклопедичний довідник: 2-ге вид. / Передм. Осипа Зінкевича, Олеся Обертаса. – К.: Смолоскип, 2012. – 896 с.

Стуров О.В.

(наук. кер. ст. викл. Слободянюк Д.І.)

*студент I курсу історичного факультету
Полтавського національного педагогічного
університету імені В.Г.Короленка*

ПРАВОЗАХИСНА ДІЯЛЬНІСТЬ МУСТАФИ ДЖЕМІЛЄВА

«Джемілев Мустафа (нар. 13.11. 1943, с. Боцкой Судацьк. р-ну АР Крим) – учасник крим.-татар. правозах. руху. Політв'язень рад. тюрем. і концтаборів (1966-67, 1969 -72, 1974 - 82). Голова орг-ції крим.-татар. нац. руху (1989). Голова Меджлісу (1991). Нар. деп. IV - VI скликань – стверджує авторитетне довідникове видання [5, с.221]. М. Джемілеву йде 71-й рік, проте він і сьогодні є одним з найпомітніших і найвпливовіших

політиків Криму і України[3]. 18 травня 1944, він разом з усім кримськотатарським народом, був депортований з Криму до Узбецької РСР[1].

Ось так він розповідає про своє буремне дитинство: «Я з раннього дитинства знав що з Криму нас підло виселили, а радянська влада це недобре. В Узбекистані була проведена пропагандистська робота – везуть кримських татар, зрадників батьківщини, через яких загинули ваші батьки і діти, брати і сестри. Коли ми висаджувалися з вагонів, в нас кидали каміння. Потім, правда, одумалися, почали міркувати: які ж це зрадники батьківщини – на пероні жінки, діти [2].

По закінченні середньої школи 1959 р. Мустафа намагався вступити на Східний факультет Середньоазіатського державного університету в Ташкенті, але йому відкрито заявили, що на цей факультет татар не приймають [4].

Саме жорсткі умови, які існували у спецпоселеннях та дискримінація кримських татар вплинули на формування його світогляду. М. Джемілев почав рішуче боротися проти злочинної влади.

Наприкінці 1961 р. він взяв участь у заснуванні молодіжно-студентської політичної організації «Союз кримськотатарської молоді».

В 1962 році поступив на навчання до Ташкентського інституту інженерів іригації та меліорації сільського господарства. Відрахований з інституту в 1965 році по указівці КДБ СРСР – за поширення серед кримськотатарської молоді свого рукопису «Короткий історичний нарис тюркської культури в Криму в XIII—XVIII ст.», зміст якого було розцінено КДБ як «націоналістичний та антирадянський».

Перший арешт М. Джемілева із засудженням на 1,5 роки позбавлення волі відбувся у травні 1966 року через його відмову служити в Радянській Армії з політичних мотивів [1].

Ще в листопаді 1967 р. М. Джемілев налагодив у Москві контакти з дисидентами, акредитованими там західними журналістами, докладав зусиль до інформування світової спільноти про кримськотатарську національну проблему, підписував разом з іншими правозахисниками документи проти переслідування інакомислячих, окупації 1968 р. радянськими військами Чехо-словацьчини тощо. У травні 1969 р. разом з іншими найбільш відомими 14-ма правозахисниками М. Джемілев став засновником «Ініціативної групи захисту прав людини в СРСР»[4].

Практично всі члени організації були репресовані -11 з 15 членів арештовані та засуджені, семеро – в різні роки вимушені покинути СРСР.

М. Джемілева арештували у вересні 1969 року. Судова справа проти нього була об'єднана зі справами проти генерала-дисидента П. Григоренка та московського поета-дисидента І.Габая.

Суд приговорив І. Габая до трьох років позбавлення волі, М. Джемілева – до трьох років позбавлення волі суворого режиму. Справу генерала Григоренка виокремили, а самого генерала направили на примусове психіатричне лікування

М. Джемільєв звільнився в вересні 1972 року і проживав під гласним адміністративним наглядом в м.Гулістан, працюючи до наступного арешту інженером в радгоспі [1].

Наступного разу він потрапив за ґрати на рік в 1974-му, формально – за ухилення від участі у військових зборах, а фактично через те, що органам стало відомо про його намір відправитися в Москву, щоб під час візиту в СРСР президента США Ніксона передати йому лист, присвячене проблемам кримських татар [3].

За 3 дні до завершення строку проти Мустафи Джемільєва було порушено нову карну справу зі звинуваченням у підготовці документів, що порочили радянський лад та здійснення антидержавної пропаганди серед ув'язнених. На знак протесту проти свавілля влади і тюремної адміністрації Мустафа Джемільєв оголосив голодування, яке тривало 303 дні [1].

«Голодування – процес монотонний. Одиночна камера, примусове годування раз у вісім днів. У камері залишають шматок ковбаси щоб ти не витримав, почав їсти.» – згадував правозахисник пізніше [2].

Після звільнення він продовжує брати участь в правозахисному русі і в лютому 1979 року вп'яте арештовується. Вирок – 4 роки заслання в Якутію [1].

М. Джемільєва у листопаді 1983 року знову арештовують. Суд у лютому 1984 року приговорює Мустафу Джемільєва до 3 років позбавлення волі в таборах суворого режиму – «за складання і поширення документів, що паплюжать радянський державний лад», а також за «організацію масових безладів» під час спроби поховати свого батька в Криму.

Перед закінченням строку ув'язнення в Магаданській області проти М. Джемільєва було порушена нова кримінальна справа по сфабрикованому обвинуваченню за «непокору». На закритому табірному процесі в грудні 1986 року М. Джемільєв був засуджений до 3 років позбавлення волі умовно з 5-річним випробувальним строком і звільнений із зали суду. Такий вирок суду став наслідком зміни політичної ситуації в СРСР і, головним чином, – завдяки потужній міжнародній кампанії на захист радянських дисидентів, ініційованій А. Сахаровим, П. Григоренком та іншими правозахисниками.

По прибуттю в Узбекистан, М. Джемільєв активно включився в політичну діяльність, спрямовану на координацію багаточисельних ініціативних груп кримськотатарського національного руху. В квітні 1987 року на Першій Всесоюзній нараді представників ініціативних груп М. Джемільєв обраний у члени Центральної ініціативної групи Національного руху кримських татар (НРКТ).

Координація ініціативних груп у 1987-1988 роках дала змогу організувати масові акції протесту кримських татар у багатьох регіонах СРСР, де мешкали кримські татари. Передовсім, це потужна багатоденна демонстрація кримських татар на Красній площаді в Москві влітку 1987 року.

Матеріали VIII Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції

Головна вимога кримських татар – повернення на свою батьківщину і відновлення автономії Криму на основі права кримськотатарського народу на самовизначення. В травні 1989 року засновується Організація кримськотатарського національного руху (ОКНР) і М. Джемілев обирають її головою.

В червні 1991 року, на скликаному вперше після 1917 року національному з'їзді кримськотатарського народу – Курултайі, М. Джемілева обирають Головою Меджлісу кримськотатарського народу. М. Джемілев є послідовним прихильником принципів ненасильства і солідарності з правами інших поневолених народів і захисту прав людини. Він виступає прихильником європейської та євроатлантичної інтеграції України, утвердження в українському суспільстві засадничих принципів демократії, що є основою для відновлення прав кримськотатарського народу, який повертається на свою історичну територію – Крим – складову частину Української держави.

Література:

1. <http://politrada.com/dossier/Mustafa%CC%81-Abdullzhemil-Dzhemilev/>
2. <http://esquire.ru/wil/mustafa-dzhemilev>
3. <http://slon.ru/calendar/event/1077275/>
4. <http://www.nasze-slowo.pl>
5. Рух опору в Україні: 1960 – 1990. Енциклопедичний довідник: 2-ге вид. / Передм. Осипа Зінкевича, Олеся Обертаса. – К.: Смолоскип, 2012. – 896 с.

Татаріна Т.І.

(наук. кер. ст. викл. Слободянюк Д.І.)

*студентка I курсу історичного факультету
Полтавського національного педагогічного
університету імені В.Г.Короленка*

ПРАВОЗАХИСНА ДІЯЛЬНІСЬ ПАТРІАРХА ВОЛОДИМИРА

Люди — найцінніший скарб Землі у будь-які часи. Життя людини — наче якесь збільшувальне скло, через яке можна чітко роздивитися життя країни та епохи. Хресна дорога Святійшого Патріарха Київського і всієї Руси-України Володимира (Українська Православна Церква Київського Патріархату), у миру — Василя Омеляновича Романюка — є найкращим прикладом для вивчення української історії другої половини ХХ ст., оскільки він був і творцем її, і важливою складовою — живою клітинкою того величезного організму, ім'я якому Український народ.